

УДК 373.5.018:061.2(477) “1920”

О. В. Бунчук,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
(Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького)

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЧАСИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ 1920 р.

Постановка проблеми. Дослідження питань історії освіти вкрай важливе для розвитку національної освітньої системи, оскільки сприяє формуванню нових педагогічних ідей. Накопичені людством знання та досвід дають можливість успішно вирішувати ті завдання, які стоять перед суспільством на сучасному етапі розвитку Української незалежної держави.

На наш погляд, у часи утвердження української державності в галузі освіти враховувати вітчизняні дослідження з метою уникнення помилок попередніх поколінь та залучення кращих надбань для утвердження національної системи освіти й ефективної підготовки кваліфікованих фахівців, здатних підвищувати свій професійний рівень протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства.

У цьому контексті вивчення досвіду діяльності Товариства шкільної освіти за часів радянської влади дасть можливість дослідити цей процес, виявити прогресивні тенденції, окреслити перспективу використання позитивних напрацювань у складних соціально-політичних умовах 1920 року, переосмисливши їх. Окрім того, важливо з'ясувати, які проблеми порушували відомі педагоги, громадські діячі зазначеного періоду з метою використання цього арсеналу корисних педагогічних ідей у практиці підготовки фахівців нового часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою джерельної бази досліджуваної проблеми є архівні матеріали, які розкривають зміст статті. Також ця тема висвітлена в матеріалах різноманітних періодичних видань, що виходили друком у 1920-х рр.: “Вісті з Української Центральної ради”, “Державний вісник”, “Вільна українська школа” тощо.

Важливим джерелом для досліджуваної проблеми є також підручники, написані сучасниками Товариства шкільної освіти – істориками і діячами освіти, які присвятили їх не тільки окремим питанням становлення освіти 1920 р., а й особливостям організації нової національної школи, проект якої розроблявся в ті часи членами ТШО, зокрема, Д. Дорошенком, С. Постернаком, С. Русовою, Я. Чепігою та ін.

Мета роботи – розглянути діяльність Товариства шкільної освіти в часи радянської влади 1920 р. і описати внесок, зроблений провідними діячами в розвиток національної школи зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли прийшла радянська влада в грудні 1919 року і школи перейшли під опіку держави, Товариство шкільної освіти не припинило своєї діяльності, а навпаки – розгорнуло її.

На новому етапі перед Товариством ставились такі завдання:

- 1) дбати про організацію філій ТШО на місцях;
- 2) відкривати нові школи там, де їх не вистаєає;
- 3) організувати громадський нагляд за школами;
- 4) займатись розробкою теоретичних і практичних питань школи, побудованої на принципах Єдиної трудової школи;
- 5) з метою підготовки вчителів для нової школи організувати курси;
- 6) створювати зразкові трудові школи, “де вчителі й громадянство побачать усю перевагу нової школи перед старою”;
- 7) організувати дитячі трудові колонії;
- 8) дбати про видання “Здорової книжки для шкільної і позашкільної освіти” [1, с. 176-177].

Отже, з приходом радянської влади Товариство шкільної освіти поставило перед собою інші завдання. Товариство залишило за собою право заснувати експериментальні трудові школи як реалізацію теоретично-педагогічних поглядів Ради Товариства. Всю увагу було звернуто на теоретичне розроблення підстав українського шкільництва й постачання української школи, вчителя відповідною літературою, потрібну в умовах нової трудової школи.

Хвилювала Товариство й доля вчителів. Тому при ТШО було відкрито так зване інформаційне бюро. На його засіданнях розглядалися питання про працевлаштування вчителів, їх матеріальне становище – забезпечення житлом, літній відпочинок, каси взаємодопомоги, допомога вчителям похилого віку, які вже не працюють, та інші питання. До бюро звернулися 266 вчителів, які шукали роботу. Більшість з них була працевлаштована.

На Загальних Зборах Товариства його секретар О. Дорошкевич у доповіді щодо діяльності ТШО з 1 січня по липень 1920 р. зазначив: “Уряд рахувався з Товариством шкільної освіти, звертався до нього за допомогою, враховував його побажання, прислухався до голосу Товариства в різних випадках. Позиція Ради ТШО була цілком аполітична, проводилась тільки культурно-освітня робота. Діяльність Товариства проводилась в повному контакті зі всіма громадськими інституціями, які мали відношення до освіти – як з кооперативними установами, так і з учительськими організаціями. Українські кооперативи допомагали ТШО фінансово. Учительські організації відгукнулися на заклик ТШО, і Товариство мало представників від Центрального Бюро ВУС, від Ради спілок, був установлений контакт з Профспілкою робітників освіти та культурно-освітніми інституціями” [2, с. 23].

Подальші події не дали можливості реалізувати плани Ради Товариства. 4-го вересня 1920 р. несподівано на Іриненській, 4, де містилося Товариство, розпочався загальний обшук з боку РТЧК, в результаті якого заарештовано тих співробітників Товариства, що випадково тоді були в приміщенні Товариства. Нікого з членів президії, ані з членів Ради, яка несла всю відповідальність за діяльність Товариства, заарештовано не було, навіть обшуку в них не було зроблено, хоча агенти

РТЧК й стежили за окремими членами Ради. Забрано було випадкових людей, технічних співробітників, що жодної відповідальності за працю Товариства не несли.

Звісно, Рада Товариства абсолютно ні в чому не визнавала себе винною і вважала подію 4-го вересня тільки виявом непорозуміння. Голова губревкому Київщини т. Ветошкін офіційно заявив делегації Ради Товариства шкільної освіти, що до них жодних обвинувачень політичного змісту не зроблено. Врешті до цього висновку прийшла і РТЧК, звільнивши всіх співробітників Товариства після того, як вони просиділи три тижні в неможливих умовах.

Варто відзначити, що з боку Київського Губвідділу Наросвіти Рада Товариства, на жаль, не зустріла доброзичливого ставлення: так, наприклад, умовою “реабілітації” Товариства висувалося переформування Товариства, злиття його з Оркомом. Але більш конкретних форм цього переформування не зазначалося. Якоюсь подвійною була позиція Оркому на чолі з т. Гадзінським, принаймні, він відкрито не став в оборону Товариства шкільної освіти, а навіть обмірковував шляхи використання майна і помешкання Товариства.

26-го вересня робота Товариства, яку було відновлено після подій 4-го вересня, несподівано знову перервалася. З боку Оркому й почасти Губнаросвіти розпочалася нова акція боротьби проти Товариства шкільної освіти. Помешкання Товариства було опечатано, а 30-го вересня звідти вивезено папір, підшивки документів. Діяльність Товариства була припинена до окремого дозволу з Харкова. Робітники його переслідувалися, майно розкрадалося і знищувалося. Розуміючи, що в Києві правди не знайти, Рада Товариства надіслала 4-го жовтня 1920 року телеграму в Харків Наркому Освіти Гриньку, Голові ЦВК Петровському, Голові Раднаркому Раковському такого змісту:

“Четвертого вересня в помешканні української культурно-освітньої організації Товариства шкільної освіти було проведено обшук РТЧК, заарештовано чотирьох технічних співробітників Товариства і приватних осіб, що випадково зайшли до Товариства. Через три тижні всіх заарештованих випущено без жодного обвинувачення, а Товариство продовжувало свою працю. Але 28-го вересня його знову опечатано, а 30-го вересня невідомо куди вивезено частину майна. Тепер майно Товариства конфіскується РТЧК і передається Губнаросвіті, діяльність ТШО фактично припинено. Вважаючи це прикрим непорозумінням відносно організації, що відіграла історичну роль в розвитку української культури, Рада просить вашого захисту і призначення розслідування справи на місці. До вирішення справи вищими органами влади прохаємо не припиняти діяльності Товариства і не реквізувати майна.

Рада Товариства звертається до вищої освітньої установи УРСР з проханням: 1) остаточно реабілітувати Товариство і дати йому можливість реалізувати намічені плани, гарантувавши від подібних наскоків у майбутньому; 2) дати розпорядження про повернення забраного в Товаристві майна і грошей.

Поруч з нами подібне єврейське Товариство-Культур-Лігу, яке

спокійно веде широку освітню працю, субсидується Губнаросвітою та громадськими організаціями, і це дає нам надію, що бажання Ради Товариства шкільної освіти буде здійснено. Ми шукаємо справедливого до себе відношення в часи відродження українського народу, без чого здобуткам революції може загрожувати загибель серед темряви й некультурності народних мас. Голова Чепіга. Секретар Дорошкевич».

Але Київ фактично не чекав відповіді з Харкова, майно Товариства переписувалося за наказом Губнаросвіти, і сам будинок мали забрати під інші установи. Тим часом, несподівано для Губнаросвіти, будинок по Іриненській, № 4 передано військовій владі під бурсу для курсів Всеобуча; під час цих змін чимало книжок Товариства знищено і тільки дещо було вивезено на Прорізну. [3].

Аналіз архівних документів показав, що останні Загальні Збори ТШО відбулися 25 липня 1920 р., протоколи засідань комісії, Ради Товариства датуються вереснем, жовтнем 1920 року, доповідь у Народний Комісаріат Освіти УСРР від Ради ТШО – 20 листопада 1920 року. Інших документів, які б підтверджували діяльність Товариства шкільної освіти після 20 листопада 1920 р., в архівах не знайдено. Отже, можна зробити висновок, що з грудня 1920 р. Товариство припинило свою діяльність.

Висновки і перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, Товариство продовжило свою діяльність і за часів радянської влади – змінюється тільки напрями своєї діяльності. Позбавившись важкого обов'язку матеріального утримання української школи (за часів денікінщини), воно всю свою увагу звертає на внутрішні шкільні справи: на реформу школи, на вироблення програм єдиної трудової школи, на видання потрібних книжок для вчителів й учнів. На початку 20-х років молода радянська влада змушена була рахуватися з великим авторитетом ТШО серед українського народу. Та згодом новій владі, на жаль, діяльність ТШО стала не потрібна. З початку вересня по грудень 1920 р. ТШО переживало тяжкі часи: в його помешканні відбувалися обшуки, співробітники його заарештовувалися, майно було реквізовано і передано до Губнаросвіти. Хоча Товариство і намагалося реорганізувати свою роботу, зрештою змушене було припинити свою діяльність.

Аналіз архівних документів показав, що ТШО – позапартійна культурно-освітня інституція, яка не переслідувала жодних політичних завдань, а своє головне завдання вбачала у проведенні українізації школи і вирішенні пов'язаних з цим проблем. У дотриманні цих завдань фундатори та провідні діячі ТШО вбачали основну запоруку його успішної діяльності та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1919-1920 шк. р. – № 4-5.
2. Державний архів м. Києва. – Ф. 346 Товариство шкільної освіти. – Оп. 1. – Спр. 1. Протоколи загальних зборів, комісій Товариства шкільної освіти, 25 арк.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ. – Ф. 4746. – Оп. 1. – Спр. 1. Доповідна записка в Народний Комісаріат Освіти від Ради Товариства від 20.11.1920 р., 5 арк.

Анотація

У статті розглядається культурно-освітня діяльність Товариства шкільної освіти під час радянської влади 1920 р. Зокрема, автором звертається увага на завдання, які ставилися товариством на новому етапі, а саме: дбати про організацію філій ТШО на місцях; відкривати нові школи, займатись розробкою теоретичних і практичних питань школи, побудованої на принципах Єдиної трудової школи; влаштовувати педагогічні курси, створювати зразкові трудові школи, організувати дитячі трудові колонії.

Ключові слова: Товариство шкільної освіти, радянська влада, філії ТШО, єдина трудова школа, дитячі трудові колонії.

Аннотация

В статье рассматривается культурно-образовательная деятельность Общества школьного образования во время советской власти в 1920 г. В частности, автором обращается внимание на задачи, которые ставились обществом на новом этапе, а именно: заботиться об организации филиалов ТШО на местах; открывать новые школы, заниматься разработкой теоретических и практических вопросов школы, построенной на принципах Единой трудовой школы; устраивать педагогические курсы, создавать образцовые трудовые школы, организовывать детские трудовые колонии.

Ключевые слова: Общество школьного образования, советская власть, филиалы ТШО, единая трудовая школа, детские трудовые колонии.

Summary

The article examines the cultural-educational activity of the Society of school education during the Soviet rule in the 1920s, in particular, the author draws attention to the challenges posed by the society at a new stage, namely: take care of the organization of branches TCO; to open new schools, to develop theoretical and practical questions of the school built on the principles of the Unified labor school; to arrange educational courses, to create exemplary schools, organizing children's labor colony.

Key words: Society, school of education, the Soviet government, branch office, TCO, unified labor school, children labor colony.

УДК 37.017.4:005.642.4-053.6(045)

Н. Ф. Власова,

начальник управління молоді,

фізичної культури та спорту

(Запорізька обласна державна адміністрація)

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДІ В ЗАРУБІЖНІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ

Постановка проблеми. Проблема формування громадянської позиції особистості зі зміною політичної ситуації в Україні набула особливої гостроти. Це обумовлено тим, що Україна знаходиться в умовах політичних, соціально-економічних та гуманітарних криз і суперечностей, крім того, країна знаходиться в стані війни. Тому формування соціально-активної особистості зі зрілою громадянською позицією, особистості, для якої дотримання законодавства є ціннісною орієнтацією, та яка здатна захищати вітчизну, на сьогодні є вкрай актуальним завданням для всіх державних інститутів, організацій та об'єднань.

Все це актуалізує пошук принципово нових підходів до організації педагогічної роботи з молоддю, спрямованої на формування соціального досвіду, який стане основою становлення поінформованих,